

Aki Pihlaja

Kuntien ruokahuollon varautuminen - säädökset ja ohjeistukset

Lähtökohtana kansalaisten oma toiminta

Ruokahuolto häiriötilanteessa ja poikkeusoloissa on ensisijaisesti kansalaisen omalla vastuulla. Jos itse jostakin syystä ei ole kykeneväinen huolehtimaan omasta ruokahuollostaan, voi turvautua ystävien, naapurien tai sukulaisten apuun. Seuraava vaihtoehto on lähellä sijaitsevat ravintolat ja vastaavat ruokaa myyvät yritykset. Ruokaa voi mahdollisuuksien mukaan tilata myös kotiinkuljetuksella kaupasta tai ravintoloista. Vasta silloin, jos mikään muu vaihtoehto ei tule kyseeseen, voi ottaa yhteyttä kunnan sosiaalitoimeen ja pyytää apua ruokahuoltoon. Kunnan velvollisuus huolehtia viime kädessä kansalaisten ruokahuollosta perustuu useisiin eri säädöksiin ja ohjeistuksiin, joita tähän muistioon on pyritty kokoamaan.

Kuntien ja kuntayhtymien yleinen varautumisvelvollisuus perustuu valmiuslakiin:

Valmiuslaki (1552/2011)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111552>

3 luku Varautuminen

12 § Varautumisvelvollisuus

Valtioneuvoston, valtion hallintoviranomaisten, valtion itsenäisten julkisoikeudellisten laitosten, muiden valtion viranomaisten ja valtion liikelaitosten sekä kuntien, kuntayhtymien ja muiden kuntien yhteenliittymien tulee valmiussuunnitelmin ja poikkeusoloissa tapahtuvan toiminnan etukäteisvalmisteluin sekä muilla toimenpiteillä varmistaa tehtäviensä mahdollisimman hyvä hoitaminen myös poikkeusoloissa.

Kunnan ruokapalveluiden varautumista ja roolia osana päivittäistavara- ja huollon varautumista on avattu kattavasti Huoltovarmuuskeskuksen oppaassa:

Ruokapalvelut osana päivittäistavara- ja huollon varautumista - varautumisopas kunnille (2017)

https://cdn.huoltovarmuuskeskus.fi/app/uploads/2017/05/31111231/Ruokapalvelut_opas.pdf

Aki Pihlaja

Voimassa olevan lainsäädännön perusteella vastuu päivittäistavarahuollon järjestämisestä häiriötilanteissa kuuluu työ- ja elinkeinoministeriölle. Suurimman osan jokapäiväisistä palveluista tuottavat elinkeinoelämän yritykset ja tuotantoyksiköt. Niiden varautuminen erilaisiin häiriötilanteisiin tapahtuu yritys- ja toimipaikkakohtaisesti. Päivittäistavarahuollon varautumisessa tarvitaan yhteistyötä kunnan ja elinkeinoelämän toimijoiden kesken. Normaaliolojen vakavissa häiriötilanteissa kunnan rooli on pitää huoli lähinnä sille lakisääteisesti kuuluvien ruokahuollon palveluiden piirissä olevista tahoista. Päivittäistavarahuollossa kunnan vastuu rajautuu sille lakisääteisesti kuuluvien ruokapalveluiden järjestämiseen sekä turvaamiseen.

Huoltovarmuuskeskuksen joukkoruokailuohje sisältää yksityiskohtaisempaa ohjeistusta joukkoruokailun järjestämisestä ja kuntien roolista siinä:

Joukkoruokailun valmiussuunnitteluohje (2008)

<https://docplayer.fi/6806744-Joukkoruokailun-valmiussuunnitteluohje-2008.html>

Kaikkiin kuntien palvelujärjestelmiin oleellisena osana liittyvät ruokapalvelut ja velvoite huolehtia myös ruokapalveluiden valmiussuunnittelusta. Kunnalla on vastuu ruokapalvelunsa toimivuudesta, vaikka palvelun tuottajana on yksityinen yritys, säätiö, kuntayhtymä tai muu peruskunnan ulkopuolinen toimija. Kuntien välinen yhteistyö ruokahuollon varautumisessa on suositeltavaa, vaikka jokainen kunta onkin itse vastuussa oman ruokapalvelunsa toimivuudesta.

Työ- ja elinkeinoministeriön päivittäistavarahuollon strateginen linjaus

<https://tem.fi/keskeiset-toimijat-ja-niiden-vastuut>

Kunnat vastaavat lainsäädännön perusteella ruokapalvelujen järjestämisestä asukkailleen erityisesti sosiaali- ja terveystoimen sekä koulutoimen alalla. Kunnalla ei sitä vastoin ole vastuuta kaikkien kuntalaisten päivittäistavarahuollon järjestämisestä. Kolmannella sektorilla on viranomaistoimijoita tukeva rooli erityisesti joukkoruokailun muonitustehtävissä sekä kansalaisille tapahtuvan jakeluavun tarjoamisessa.

Ruokahuollosta on annettu ohjeita tartuntatautilaissa:

Tartuntatautilaki (1227/2016)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161227>

68 §**Olosuhteet karanteenin ja eristämisen aikana**

Karanteeni ja eristäminen on toteutettava siten, että henkilön oikeuksia ei tarpeettomasti rajoiteta. Henkilöllä on oikeus pitää yhteyttä toimintayksikön ulkopuolelle tavalla, joka ei aiheuta tartuntavaaraa muille. Karanteeni toteutetaan henkilön

Aki Pihlaja

asunnossa tai muussa päätöksen antajan hyväksymässä tai osoittamassa paikassa. Kunnan on tarvittaessa järjestettävä karanteeniin määrätulle asianmukainen karanteenipaikka ja huolehdittava myös karanteeniin määrätyn ruokahuollosta. Sairaanhoidopiiriin kuntayhtymän on huolehdittava, että sen käytettävissä on riittävä määrä eristämiseen sopivia tiloja ja tarvittavia suojavälineitä.

Sosiaalihuollon roolia ruokapalvelun/joukkoruokailun järjestämisessä on avattu mm. sosiaalihuoltolaissa sekä Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluoppaassa (2008):

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

3 luku Sosiaalipalvelut**11 § Tuen tarpeet**

Sosiaalipalveluja on järjestettävä:

6) äkillisiin kriisitilanteisiin liittyvään tuen tarpeeseen

12 § Välttämättömän huolenpidon ja toimeentulon turvaaminen

Jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalipalvelut siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muussa kuin kiireellisessä tapauksessa henkilöllä on oikeus saada riittävät sosiaalihuollon palvelut kotikuntalaisissa (201/1994) tarkoitetulta kotikunnaltaan tai siltä kuntayhtymältä, johon kotikunta kuuluu, ellei muualla laissa toisin säädetä.

Sosiaalihuollon järjestämisen henkilöllisestä soveltamisalasta säädetään 57 §:ssä. Toimeentulotuen myöntämisestä säädetään erikseen toimeentulotuesta annetussa laissa (1412/1997).

Sosiaalitoimen valmiussuunnitteluopas (2008):

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72006/Julkaisu_2008_12_valmiussuunnitteluopas_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Oppaan johdannossa todetaan, että kunta vastaa sosiaalitoimesta ja sen varautumisesta. Jos sosiaalitoimen tehtäviä on siirretty kuntayhtymille, on luontevaa, että kuntayhtymä huolehtii valmiussuunnittelusta vastuullaan olevien tehtävien osalta. Tällöin yhteistyö jäsenkuntien kanssa on välttämätöntä. Asiasta on kuitenkin aina erikseen sovittava. Silloin kun sosiaalitoimen tehtäviä on annettu yhteistoiminta-alueelle, sosiaalitoimen valmiussuunnitelma on tarkoituksenmukaista laatia kattamaan kyseinen yhteistoiminta-alue. Asia on syytä sopia erikseen. Isäntäkuntamallissa on luontevaa, että sosiaalitoimen valmiussuunnittelun johto ja koordinointi annetaan kyseiselle kunnalle.

Aki Pihlaja

4.2 Sosiaalitoimen erityistehtävät

4.2.1 Majoitus sekä ruoka- ja vaatetushuolto

Ruokahuolto

Vastuu ruokahuollosta on paitsi huollettavan väestön osalta, myös tehtävänsä suorittavan pelastus- tai muun erityistehtävää suorittavan henkilöstön osalta. Ruokahuollon suunnitelma on osa sosiaalitoimen valmiussuunnitelmaa. Siinä määritellään elintarvikkeiden hankinta, varastointi, kuljetukset ja veden saanti sekä arvioidaan tarvittavat henkilövaraukset. Hygieniä ja jätehuolto on myös sisällytettävä suunnitelmaan. Ruokahuollon suunnitelman laativat ruokahuollon asiantuntijat.

Ruokahuollon suunnittelu on tarkoituksenmukaista aloittaa selvittämällä ne mahdollisuudet, joita kunnan omat suurkeittiöt tarjoavat. Samalla on syytä kartoittaa mitä palveluja ja resursseja alueella toimivat vapaaehtoisjärjestöt tarjoavat. Suomen Punaisen Ristin piirin tai Vapaaehtoisen pelastuspalvelun välityksellä voi saada täsmällisempää tietoa. Naisten Valmiusliitto ry ja sen jäsenjärjestöt, esimerkiksi Maa- ja kotitalousnaiset, saattavat tarjota arvokasta apua. Majoituksen ja ruokahuollon osalta on hyödyllistä keskustella myös seurakuntien mahdollisuuksista tarjota apuaan. Mahdollisista yhteistyöjärjestelyistä on syytä aina tehdä kirjallinen sopimus.

Jos kunta ostaa normaaliaikana ruokailupalveluja yksityisiltä yrityksiltä tai järjestöiltä, on sopimukseen syytä liittää kuvaus tuottajan tehtävistä ja vastuista poikkeavissa tilanteissa.

Suunnittelussa tulee kiinnittää huomiota myös ateriapalvelujen piirissä olevien henkilöiden palvelujen turvaamiseen. Aterioiden kuljetukset tulee myös selvittää kaikkien eri tilanteiden osalta. Tarvittaessa on näistäkin tehtävä sopimuksia alueella toimivien yritysten kanssa.

Ravinnon suhteen saattavat eri etniset, kulttuuriset ja uskonnolliset ryhmät asettaa omia erityisiä vaatimuksia. Tähän on suunnitelmassa syytä varautua, varsinkin jos majoitusta joudutaan jatkamaan pidempään.

Osana ruokahuollon suunnittelua on syytä käydä läpi myös ne tilanteet, joissa itse ruoan valmistus tai jakelu häiriintyy. Tällaisia tilanteita syntyy, jos esimerkiksi keikeisten raaka-aineiden saanti estyy, sähkön tai veden saanti loppuu, tärkeät laitteet rikkoutuvat tai ruoan valmistuksesta vastaava henkilöstö on estynyt suorittamasta tehtäviään.

Lisäksi sosiaalitoimen valmiussuunnitteluvaiheista todetaan:

(10) Henkilöstöresurssien käytön järjestely ja lisähenkilöstön käyttöönotto erityistilanteissa

Aki Pihlaja

Usein erityistilanteet vaativat henkilöstön keskittämistä tiettyihin tehtäviin. Työryhmän tulee suunnitella, miten voimavaroja voidaan jakaa uudelleen ja mistä voidaan saada tarvittaessa lisäresursseja. Suunnitelmassa on otettava huomioon kaikki vuoden- ja vuorokaudenajat sekä viestiyhteyksien toimiminen.

(13) Kotiin annettavat palvelut

Suunnittelussa on kiinnitettävä huomiota asiakkaiden kotiin annettavien palveluiden sujumiseen kaikissa tilanteissa. Työntekijöiden liikkuminen voi vaikeutua tai jopa tetyksi ajaksi kokonaan estyä. Tämän voi aiheuttaa esimerkiksi ydinsäteilylaskeuma, pandemia tai voimakas myrsky. Voi myös syntyä tilanteita, joissa asiakkaat eivät voi jatkaa kotonaan asumista esimerkiksi siitä syystä, että kotien lämmitys tai veden-saanti on keskeytynyt.

(18) Ruokahuolto

Erilaisissa tilanteissa, esimerkiksi onnettomuuksien yhteydessä, saatetaan tarvita huollettavan väestön tai myös pelastushenkilöstön ruokahuollon järjestämistä. Työryhmän on kartoitettava käytettävissä olevat ruokahuollon turvaamisenvaihtoehdot ja valmisteltava tarvittavat sopimukset sosiaalitoimea varten.

Kuntaliiton korona-infosivulla on ruokahuoltoon liittyen pari kysymystä vastauksi-neen:

<https://www.kuntaliitto.fi/koronavirus>

3. Kenen vastuulla on huolehtia karanteeniin määrätyn ruokahuollosta karanteenin aikana tilanteessa, jossa kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuu on siirretty kuntayhtymälle (tartuntatautilain 68 §)? Onko ruokahuollosta vastuussa henkilön kotikunta vai kuntayhtymä, jossa päätös henkilön karanteeniin määräämisestä on tehty?

Vastuu karanteeniin määrätyn ruokahuollon järjestämisestä karanteenin aikana on kuntayhtymällä, joka vastaa kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä.

7. Koronaepidemian aikana tulee muistaa, että on olemassa kotona asuvia henkilöitä, jotka ovat jatkuvasti riippuvaisia toisen henkilön avusta. Mitä tulee huomioida?

Palveluna voi olla esimerkiksi omaishoito tai henkilökohtainen apu. Jotta heidän tilanteensa ei vaarantuisi auttajan tai avun saajan sairastuessa, kunnan tulee varautua näiden henkilöiden avun ja tuen turvaamiseen. Kunnan velvollisuutena on huolehtia avun tarvitsijoiden välttämättömästä huolenpidosta. Kaikissa tilanteissa lähtökohtana on yleinen koronavirukseen liittyvä ohjeistus. Käytännön toimenpiteitä voivat olla esimerkiksi sosiaalipäivystyksen ohjeistaminen avun organisoimiseen ja ohjeistamiseen, kuntakohtaisten toimintaohjeiden laatiminen omaishoitajille ja henkilökohtaisen avun

Aki Pihlaja

työnantajille sekä suoja-toimenpiteet (toimintaohjeet, suojavälineiden saannin varmistaminen) avun tarvitsijan sairastuessa.

